

Posudek na bakalářskou práci *Migrace a ozbrojený konflikt: motivace migrantů v kontextu odborného výzkumu, sepsanou studentkou Zuzanou Kohmovou.*

BP se zabývá aktuálním tématem. Práce si klade velmi ambiciózní celkové i dílčí cíle (typu pojmut faktory migrace z Afriky), což už samo o sobě ústí do řady problematických bodů. Těch bohužel nacházím velké množství, od zcela zásadních až po formální a týkající se dílčích formulací.

Výzkumné otázky:

Zde trochu tápu, uvítal bych explicitnější formulování a jasnější vztah mezi jednotlivými otázkami. Je to dáno především tím, že se **směšují výzkumné otázky, kritická reflexe teoretického rámce a rešerše stávající literatury k tématu.**

V abstraktu se totiž píše, že půjde o studium motivací ukrajinských migrantů přicházejících do ČR, ale zároveň i o motivace migrantů z Kavkazu, Afriky a Sýrie. Zároveň se ale též píše to (tyto tři výzkumné otázky v tomto pořadí na str. 3), že bude zodpovězena výzkumná otázka, jak je nahlíženo na teorii push a pull faktorů v odborné literatuře (to si myslím není výzkumná otázka, ale spíše chvályhodná kritická reflexe v BP používaného teoretického rámce). Dále je stanovena otázka o tom, jaká základní zjištění o motivacích migrantů přináší soudobý empirický výzkum (zde se zase domnívám, že nejde o výzkumnou otázku, ale o příslib jistě důležité a přínosné rešerše existující literatury). A konečně, odpovídá těmto zjištěním i zkušenost s ukrajinskou migrací po roce 2022?

Metodologie:

BP se stručně hlásí k vícečetné případové studii. Správně slibuje, že detailní výzkum dobře vybraných případů umožní formulovat závěry relevantní i pro další případy, které jsou podobné.

Základní problém, který vidím, že **není příliš jasné, jak logicky vyplývá zvolená metodologie z formulovaných výzkumných otázek.** Metodologie by přitom měla být odvozena od výzkumných otázek a měla by ukázat, jak BP povede (jakými kroky) k jejich zodpovězení.

Výběr konfliktů:

„Vybrala jsem podobné konflikty jako je válka na Ukrajině“ (str. 2). Obávám se, že neexistují vzdálenější typy ozbrojených konfliktů. Kromě toho opravdu nevidím mnoho podobností s rusko-ukrajinskou válkou. Zejména bych ale čekal, že výběr konkrétních případů bude veden nějakou základní logikou práce – bude jasně odvozen od výzkumné otázky práce. Studentka píše (str. 4)m, že se nejvíce zaměřila na případ rusko-ukrajinské války, protože je stále aktuální a probíhá. Nikoliv tedy proto, že nám může rozbor příčin migrace z Ukrajiny lépe osvětlit i příčiny migrace z jiných, podobných konfliktů/kontextuálně podobných případů, a tedy nějak přispět k porozumění nějakého dílčího typu migrace nebo ke kritice či naopak rozpracování používaných teoretických konceptů – podle teorie push a pull faktorů (logika případové studie, na niž se BP odvolává).

Zde jen stručně naznačím, proč jde o diametrálně odlišné ozbrojené konflikty.

- a) Kavkaz – Arménie vs. Ázerbájdžán (Náhorní Karabach) – relativně asymetrický, vleklý a dlouhodobě zamrzlý mezi-státní konflikt dvou menších zemí, vyplývající z rozpadu SSSR

- b) Sýrie – nesmírně komplikovaná občanská válka s mnoha dílčími lokálními aktéry, do které postupně intervenovaly regionální i globální velmoci
- c) Súdán/Dárfúr – první genocida 21. století páchaná na etnické menšině rukou centrální vlády a zejména provládních milicí, odehrávající se bez většího zájmu a reakce mezinárodního společenství a Západu
- d) Rusko-ukrajinská válka – relativně asymetrický konflikt, mezistátní válka země střední a větší velikosti, zásadní angažmá Západu a mezinárodního společenství

Nemístná paušalizace:

Jako naprosto nešťastné se mi jeví **paušalizující pasáže hovořící o konfliktu v Africe** (str. 21-22) a totéž paušalizující o motivacích migrantů z Afriky (str. 22 a dále). Zakončeno odkazem na článek, který se zabývá migrační situací v JAR. Naprosto neodpovídá a nemůže na několika stránkách pokrýt situaci na celém – vysoce heterogenním – kontinentu. Ve většině pasáží nevíme, zda jsme v Magrebu, v Sahelu, v Africkém rohu, v jižní Africe (nebo v jakých bývalých koloniích). Navíc zde není prakticky nic o v úvodu slibovaném konfliktu v súdánském Dárfúru. Hlavně ale zejména tato „případová studie“ naprosto neodpovídá – a nemůže na tomto rozsahu – metodologickému východisku, jež si práce stanovila, tedy nejde o detailní studium případu (viz str. 2): „Jedná se o případovou studii, která bývá charakterizována jako detailní studium jednoho či několikamálo případů za účelem aplikace získaných poznatků při porozumění případům obdobným.“

Totéž se pak promítá do debaty push a pull faktorů v Africe. Ty jsou naprosto nicneřájkající, ve stylu: Odněkud někam se migruje, protože někde je situace lepší a jinde zase horší (str. 30). A víceméně jsou nutně ve hře naprosto všemožné faktory migrace.

Zde navíc paušalizace souvisí se stereotypním vnímáním Afriky (viz níže – dílčí výtky).

Paušalizující jsou taktéž pasáže rozebírající migraci z Ukrajiny po roce 2022 (str. 26-29).

Nesystematicky se uvádějí teze a statistiky týkající se migrace do ČR, Evropské unie obecně a jednotlivých zemí (Polska a podobně). V každém odstavci jsme tak v jiném národním či dokonce regionálním kontextu a nejsme na to ani jako čtenáři upozorňováni. Přitom to, co platí pro Ukrajince v Německu, nemusí platit pro Ukrajince v ČR. Stopování kontextuálních proměnných je ale pro teorii push a pull klíčové (sama autorka toto snad implicitně reflektuje, když v BP věnuje kapitulu české migrační a integrační politice - ve svém celku BP ovšem pak není jasné, proč tuto kapitolu do práce vlastně vložila). Z takto pojaté „metastudie ale hlavně nelze nic spolehlivého vyvodit. Konečně, kapitola je uvedena tak, že se týká motivací migrace, zaobírá se ale vším možným, bez nějakého ujasnění (počty, integrační potenciál, ekonomické dopady pro Evropu a jednotlivé země), nekoncentruje se nijak na motivaci a není v tomto směru ani nijak jasný její závěr. Jistou rozplizlost pak naznačuje i to, že bez nějakého nového sub-titulku přechází celá kapitola v komparativní pasáže (Afrika, Sýrie, UKR, Kavkaz).

Konceptuální neujasněnost:

Pracuje se s pojmy, jejichž obsah/definice se v průběhu práce bez nějaké jasné logiky mění, aniž by na to byl navíc čtenář upozorněn.

Například se směšuje vnitřní migrace (například město-venkov) a mezinárodní migrace v komparativní části (viz str. 30 u migrace v Africe). Přitom jde o různé typy migrace s vlastní logikou. Občas se tedy BP vyjadřuje i k vnitřní migraci (včetně vnitřně vysídlených, tzv. IDPs), nicméně se

z formulování otázek i samotných „případových studií“ zdá, že se práce chce primárně orientovat na migraci mezinárodní. A také se o ní nakonec pokouší formulovat obecné závěry.

Základní problém je ten, že se v úvodních a teoretických pasážích hovoří **o mikro úrovni a motivacích migrantů**. Celá BP pak perspektivu migrantů samotných ani v jedné „případové studii“ nepřináší, víceméně **zůstává na makro úrovni, na úrovni strukturálních faktorů** typu špatná ekonomická situace země, politická nestabilita země, válka v zemi a podobně. Nevíme tedy nic o motivacích samotných migrantů, ani o studiích, které by tyto motivace empiricky sledovaly a zkoumaly (jak je slibováno).

Když už jsme u strukturálních faktorů, tak mě zarazí absence demografického přechodu v případě Sýrie a zejména „Afriky“. Toto není mezi push faktory vůbec diskutováno.

Komparativní pasáže (str. 29 a dále) jsou druhou nejvíce problematickou částí BP:

- a) **Konceptuální nejasnost** – autorka sama nepochopila poměrně jednoduchou teorii migrace, kterou si vybrala a představila v teoretické části. Respektive nedokáže ji aplikovat koherentním způsobem. Když hovoří o pull faktorech ve vybraných zemích z „případových studií“, snaží se určit, jaké důvody mohou přimět migranty, aby do těchto zemí imigrovali. Když hovoří o push faktorech v těch samých vybraných zemích, určuje faktory, které vedou obyvatele těchto zemí, aby zemi opustili. Tímto způsobem tedy analyzuje situaci imigrantů (do zemí) a emigrantů (ze zemí), tedy různých migrujících lidí a jejich možných motivů. Teorie, navíc tak jak byla samotou autorkou představena, ale slouží k analýze relativně komplexních motivací toho, proč lidé z dané země emigrují, a proč titíž migrující lidé vybírají nějakou jinou určitou cílovou zemi. V teorii jde tedy o souhru push a pull faktorů, aplikovanou na těžce migrující osoby a jejich komplexní motivace (na mikro úrovni). **Jde o nepochopení a chybné aplikování vybrané teorie.**
- b) **Četná tvrzení nevyplývají z jednotlivých „případových studií“**. Například kapitola věnovaná Sýrii a občanské válce v Sýrii (kapitola se zabývá pouze situací v Sýrii po roce 2011) nijak nezmiňuje, že je Sýrie pro imigranty atraktivní pro svůj kvalitní vzdělávací či zdravotnický systém. To je v kontextu celé práce nečekané a překvapivé konstatování, které je v rozporu se vším, co bylo v BP dosud řečeno. Naopak, kapitola vyzdvihuje, jak je v Sýrii v důsledku složitého konfliktu v podstatě zhroutil stát. U Afriky a Ukrajiny se zase hovořilo rozsáhle o push faktorech v podobě ozbrojených konfliktů, zde se role těchto faktorů přiznává jen Kavkazu a Sýrii. Totéž se týká ostatně i závěru, kde se hovoří o přírodních katastrofách jako obecném push faktoru, společném pro všechny zkoumané země. Přitom toto v „případových studiích“ nezaznělo nikde.
- c) **Také zde se objevují logické/věcné rozpory**, jdoucí ovšem napříč celou prací (vzájemně se vylučující tvrzení stavěné vedle sebe). Například se v jedné větě dozvíme, že na Ukrajině jsou lepší pracovní příležitosti, a proto tam lidé imigrují. Pak se ale hned dozvíme, že z Ukrajiny lidé právě kvůli nedostatku pracovních příležitostí odcházejí. Může to souviset s tím, že **není jasně vymezené časové období pro komparaci/případové studie** – v různých obdobích se mohla situace týkající se migrace výrazně proměňovat (situace na Ukrajině po roce 2022, po rozpadu SSSR?). Může to též souviset s tím, že **BP naprosto nereflektuje regionální rozmanitost** daných zemí (některé regiony jsou z hlediska migrace velmi rozdílné oproti jiným). Toto by šlo reflektovat, pokud by případové studie byly detailní, což ovšem nejsou.

Jako ilustraci problematičnosti komparativních pasáží, uvádím následující odstavec (str. 31):

U všech zmiňovaných jsou shodné pull faktory – lepší pracovní příležitosti, ekonomické podmínky a vzdělávací a zdravotnické služby. Ukrajina, Kavkaz a Afrika přitahují migraci především lepšími pracovními příležitostmi, zatímco Sýrie má lepší vzdělávací a zdravotnické podmínky. Push faktory jsou značně odlišné pro každý region. Sýrie a Kavkaz jsou ovlivněny konfliktem, zatímco Afrika chudobou a nedostatkem pracovních příležitostí. Ukrajina zaznamenala push faktory v podobě politické nestability, korupce a nedostatku práce.

Výběr literatury:

Práce si předsevzala, že se zaměří na motivace uprchlíků. Tedy uplatní spíše mikro perspektivu, přičemž zjistí, co o motivacích uprchlíků přináší současný empirický výzkum. Jednotlivé „případové studie“ ale pracují dominantně se zprávami různých mezinárodních nebo nevládních lidskoprávních organizací (UNHCR, AI). To samo o sobě nemusí být špatně, ale chybí mi ten akademický empirický výzkum motivací uprchlíků z jednotlivých konfliktních oblastí, které jsou předmětem „případových studií“. To by mělo získat dominantní prostor. Pokud se nepletu, BP vychází z jedné akademické publikace týkající se specifické situace Syřanů v Turecku. A z další práce, která se zabývá migrací z Jihoafrické republiky. To je na takto ambiciózně pojatou práci málo.

Odkazy na literaturu:

Obecně málo a často chybné (viz níže).

Obecně zásadní tvrzení či statistiky bez uvedení odkazu.

Uvádím jen příklady:

Úvod – Chybí odkazování na zdroje a literaturu: Různé typologie migrace, různé a často sporné výroky o migraci bez odkazů.

Například pozn. 5, cituje se pasáž o české imigrační politice, ale odkaz na přehledový teoretický článek D. Massey z roku 1993, kde tato pasáž/ani téma není.

Strana 9 a 10 mnoho statistik a údajů, zcela bez odkazů na zdroje v poznámkách pod čarou.

Konstatování, že ebola, malárie a AIDS motivují lidi z Afriky k migraci. Bez odkazů.

Repetitivnost:

Časté opakování téhož, často na též či následných stránkách, dělá dojem, že autor potřeboval „nahnat“ rozsah práce.

Uvádím jen příklady:

Neustálé opakování v celé BP toho, co jsou, nebo mohou být, push a pull faktory (například str. 13 a 14). Říci jednou a systematicky na jednom místě a jít od toho někam dál, ideálně.

Podobně mi chybí shrnutí kritik konceptu push a pull faktorů na jednom místě (opět opakovaně totéž na různých místech)

V části týkající se ozbrojených konfliktů – opět se opakuje ke konkrétním konfliktům totéž zase a znovu (stran příčin téhož konfliktu, stran důvodů migrace).

Rozpory:

V číslech/statistikách, ale především v argumentaci. Bohužel tento nešvar jde napříč prací.

Například (str. 26) hned se vzájemně vylučují sousedící věty: „*Hlavním důvodem pro migraci z Ukrajiny je od února 2022 rusko-ukrajinská válka. V současné době pozorujeme hlavně nucenou migraci, která je spojená právě se zmíněným konfliktem. Mezi hlavní push faktory migrace stále patří pracovní migrace a migrace za vzděláním.*“ Tak jak to po roce 2022 je? Odcházejí lidé hlavně kvůli zhoršené bezpečnostní situaci? Nebo nadále odcházejí kvůli práci a vzdělání? Nebo je tam nějaký nový vztah mezi těmito dvěma motivacemi?

Na straně 25 se například píše, že Ukrajinci migrující do EU jsou často kvalifikovaní a dobře vzdělaní s tím, že jim to cílové země zohlední. Na straně 26 se píše, že v ČR jsou Ukrajinci špatně vzdělaní a na málo kvalifikovaných pozicích za nízký plat a vykořisťování. ČR je v EU, že?

Strana 30 tvrdí, že jsou v Sýrii lepší pracovní příležitosti než v nějakých okolních zemích, takže tam lidé imigrují (není ale nikde v předchozím textu uvedeno). Hned další odstavec říká, že lidé ze Sýrie odcházejí mj. kvůli nedostatku pracovních příležitostí. Přitom celá práce je rámována ozbrojeným konfliktem po roce 2011. Opravdu do Sýrie lidé dnes imigrují za pracovními příležitostmi? Kromě nějakých žoldnéřů (Wagnerova skupina, Arabské milice podporované Tureckem) nebo humanitárních pracovníků?

Problematické závěry:

Str. 35-36 hovoří sama za sebe (když třeba str. 31 a mnohé jiné říkají o komparaci něco jiného):

Podle zjištění jsou shodné push faktory ve všech zemích, konkrétně jde o nedostatek pracovních míst a nízké mzdy, špatná zdravotní péče, diskriminace, válka, přírodní katastrofy. Shodné pull faktory jsou pracovní příležitosti, lepší životní podmínky, politická a náboženská svoboda, vzdělání nebo rodinné vazby.

Celkově vidím naprostou absenci konzistence v závěrech týkajících se migrace v jednotlivých vybraných zemích/regionech (jednou se tvrdí něco, podruhé něco jiného a nakonec vlastně o všech zemích všechno – viz zde pasáž závěru). **Jestliže sama autorka správně v úvodu i závěru hovoří o tom, že push a pull faktory je zapotřebí více konkretizovat, aby byla teorie produktivní, sama zůstává na úrovni velmi obecných a paušalizujících tvrzení a závěrů, které do motivací migrantů nepřinášejí žádný vhled.**

Otázky k zamyšlení:

Co nového či nečekaného o motivacích migrace z Ukrajiny BP zjistila? Není to banální či lehce očekávatelné, že lidé odcházejí po roce 2022 kvůli bezpečnosti, absenci základních služeb/zničené infrastruktuře a ekonomickým těžkostem prohloubeným/způsobeným válkou? (str. 9)

Teorie push a pull faktorů byla i podle BP zkonstruována na případy primárně ekonomické migrace. Proč byla využita pro analýzu uprchlictví? Na str. 11 se navíc píše, že jde zejména o faktory ekonomické, kulturní a environmentální. Což jakoby ani neponechává prostor uvažovat o politice či dokonce o konfliktu. Nehledě na to, že si toto protiče s taxativním výčtem (viz výše i pak zase níže) toho, jaké konkrétní podoby mohou oba faktory nabývat (a mluví se zase pro změnu o politických, ekonomických a sociálních skupinách faktorů). Jaké jiné teorie by připadaly pro analýzu migrace z vybraných regionů v úvahu? Proč nebyly použity?

Jaký je vztah mezi etablovanou ekonomickou migrací a následnými migračními toky uprchlíků v době vypuknutí ozbrojeného konfliktu? Práce toto směřuje. Obecná teorie push a pull je natolik obecná, že to umožňuje. Naprosto se pak ale ztrácí mechanismy, které jsou při migraci ve hře.

Nešťastné/nejasné/sporné/nedoložené formulace a tvrzení:

Obecně by práci neuškodilo v klidu pročíst, nebo nechat od někoho přečíst. Zvážit, zda některé sporné teze vůbec v textu musí být. Velké množství problematických jednotlivostí zásadní způsobem snižuje dojem z četby.

Uvádím jen příklady:

„Pracovní migrace se stala běžnou součástí každého ekonomicky vyspělého státu“ (v úvodu) – od roku 1985 se sice počet cizinců v Japonsku zvětšil třikrát, ale absolutní i relativní počty jsou stále velmi malé, je to tedy stále vyspělá země, která zůstává cizincům výrazně uzavřená (a toto je zas a znovu v souvislosti s Japonskem a migrací diskutováno). Jiný známý protipříklad by byly Spojené státy Americké od 1920s do 1960s, kdy se výrazně uzavřely imigraci, výrazně zpřísnily migrační zákony a politiku. Přitom šlo již dávno o vyspělou ekonomiku.

„Migrace je přirozený jev, stará jako lidstvo samo, již od stěhování národů ve 2. až 6. století.“ (úvod) – proč zrovna až od 2. až 6. století? Co znamená pro společenského vědce slovo „přirozený“? Předtím se stran migrace nic neodehrávalo? Má to nějaký zdroj? A hlavně, proč to v této BP vůbec musí být?

Nejasná formulace „Koncept, kterému se věnuji, je teoretický výzkum. Jedná se o případovou studii...“ (str. 7). Teoretický výzkum je koncept?

„šílenství dočasné/sezónní migrace“ (str. 12)

„intervenující rozdíly“ (str. 13) – asi spíše intervenující proměnné

„podle XY je pull faktorem věk“ (str. 19) – čím starší, tím nižší pravděpodobnost emigrace – dobrá, ale jde o pull faktor, tedy příčinu vysvětlující, proč lidé odcházející (vytlačovaní) ze země původu migrují do nějaké konkrétní cílové země? Tedy pull faktor? Spíše se mi to jeví jako nějaká intervenující proměnná na úrovni jednotlivců. Stejně jako gender, fáze životního cyklu, výše vzdělání etc.

„Spory jsou stálým prvkem afrického kontinentu, který má bohatou historii občanských válek a násilí.“ (str. 21) – vysoce nekritické, stereotypní až stigmatizující náhled na Afriku. Opravdu to lze empiricky doložit? Viz paušalizace výše.

O Africe se hovoří jako o „zemi“ (str. 22), spíše je to ale kontinent, že?

„Dalším příkladem konfliktu v Africe je občanská válka, která začala v roce 2011...“ Netuším, o jaký konflikt se jedná (str. 22).

Nerozumím, jak může mít odliv mozků/odchod za studiem do zahraničí dopad na zahraniční vztahy Ukrajiny s jinými zeměmi. Spíše asi na domácí hospodářskou výkonnost. Viz (str. 24) „Tento trend může mít v dlouhodobém horizontu negativní dopad na zahraniční vztahy Ukrajiny, protože mladí lidé, kteří odejdou studovat do zahraničí, tam často zůstanou pracovat a přispívají k odlivu kvalifikovaných pracovníků ze země.“

„V porovnání můžeme vidět, že migrace v Africe je nejrozsáhlejší, co se týče počtu migrantů“ (str. 32). Ano, pokud je to celý kontinent s mnohonásobně vyšším počtem obyvatel, tak je nasnadě, že s největší pravděpodobností zde bude nejvíce migrantů (více než z malého Kavkazu nebo jedné země jako je Sýrie či Ukrajina). To je jaksí banální a úplně zbytečné konstatovat.

Klimatické důvody jsou nevýznamné s výjimkou některých oblastí v Africe (str. 33). Jaksí existuje velmi rozsáhlá literatura stopující dopady klimatické změny v kombinaci s nezájmem státních autorit na periferní arabské sunnitské oblasti Sýrie --- vnitřní migrace do velkoměst (chudá předměstí) --- nespokojenost a nízká legitimita vlády --- propuknutí povstání versus represe --- občanská válka --- mezinárodní migrace/uprchlictví. V případě Arabského jara je syrský případ nejvíce spojován a diskutován s dopady klimatické změny.

Vzhledem k tomu, že práce obsahuje velké množství problematických bodů, **nedoporučuji k obhajobě.**

Na Kokořínsku, 3. 8. 2023

Mgr. Karel Černý, Ph.D.